

AR ĮVEIKIAMAS FILOSOFINIS PESIMIZMAS?

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Tel./faks. (370 5) 274 48 66
El. paštas: kacerauskas@takas.lt

Straipsnyje nagrinėjamas filosofinis pesimizmas, kuris siejamas su Schopenhauerio vardu. Pasak filosofo, individas kaip baigtinė būtybė jaučiasi niekingas erdvės ir laiko begalybėje. Teigiama, kad šio požiūrio ištakos slypi Platono idėjų teorijoje. Autoriaus nuomone, pats Schopenhaueris nurodo pesimizmo įveikos kelią – poetinę savineigą. Straipsnyje šios mintys plėtojamos remiantis fenomenologija ir egzistenciniu mąstymu. Fenomenologijoje savojo „aš“ suskliaudimas siejamas su nukreiptumu į atvirą gyvenamą pasaulį. Egzistencijos filosofijoje būties myriop atpažinimas kartu atveria gyvenimo horizontą, nuolat kūrybiškai plečiamą.

Prasminiai žodžiai: pesimizmas, individas, fenomenologija, egzistencijos filosofija, poetika.

Filosofinis pesimizmas siejamas su Schopenhauerio vardu. Tai pažiūra, kad individas – bejėgis visuotinio vyksmo agentas. Bet koks pasipriešinimas šiai padėčiai dar labiau didina jo kančias, nes pastangos išsiveržti iš beasmenės valios rato pasmerktos ir individas vėl bloškiamas į šią stichiją. Gyvenimas – tai beviltiškas žmogaus bandymas išsivaduoti iš šios nulemtos aplinkos. Mūsų veiksmais reiškiasi pasaulinė valia, kuri artina mus myriop. Tai panašu į visuotines eitynes, kai artinamasi prie masinės egzekucijos aikštės. Į šias eitynes, kurias vykdo beasmenė anoniminė valia, įtraukiami visi individai nuo gimimo iki mirties. Ar yra išeitis iš šios padėties, kai individas – taip pat anoniminis – nelyginant Kafkos *Procese* nežino, už ką jis teisiamas, tik jaučia artėjantį bausmės vykdymą? Schopenhauerio manymu, individas tegali užsimiršti meno akivaizdoje. Meni-

nė pagava, nors ir trumpam, išplėšia jį iš anoniminės valios visatos ir leidžia kurti savo – žmogaus – pasaulį. Ar meno pasaulis tėra „netikra“, iliuzinė priebėga? Ar gali pasaulis atsiverti žmogaus kūrybinių siekių šviesoje? Kas yra tikrasis žmogaus pasaulis, pirminė jo tikrovė – beasmenės valios ar individualios kūrybos? Ar tragiškos pasaulėjautos šaltinis – mirties akivaizda? Kokią įtaką žmogaus kūrybiniam siekiams daro ši akivaizda?

Į šiuos Schopenhaueriui rūpėjusius pamatinius filosofinius klausimus apie žmogų ir jo vietą pasaulyje ieškosiu atsakymo egzistenciniame mąstyme. Kadangi tai ir klausimai apie žmogaus kūrybą bei meninę tikrovę, bandysiu į juos atsakyti ir poetikos ištekliais. Pirmiausia panagrinėsiu pesimizmo ištakas Schopenhauerio mąstyme, vėliau – jo įveiką egzistencinio ir poetinio mąstymo lauke.

Filosofinis pesimizmas

Iš kur kyla Schopenhauerio pesimizmas? Ar tai – klasikinė metafizinė nuostata? Atrodo, tiek Platono idėjų teorijoje, tiek Aristotelio pirmojoje filosofijoje vyrauja optimistinė nuostata: pirmajam idėja iškyla kaip tvirtas pamatas ir kūrybinis siekinys, antrajam pasaulio tvarką palaiko nejudantis judintojas, kuris drauge – ir bet koks tapsmo šaltinis. Schopenhaueriui iškyla visai kitoks vaizdas. Pasak jo, individas kaip baigtinė būtybė jaučiasi niekingas erdvės ir laiko begalybėje. Jo tikroji egzistencija (*Dasein*) sklaidžiasi dabartyje, kuri yra nuolatinis „kritimas į mirusią praeitį, nuolatinis merdėjimas“ (Schopenhauer 1995: 433). Vėliau Heideggeris teigia, kad čia-būtis (*Dasein*) – laikiška, jos ekstatinė dabartis apima praeitį artėjimo myriop šviesoje. Mes kuriame savo gyvenimo projektą kaip vis naują visumą, kur praeitis ir ateitis formuoja viena kitą kaip supratimo rato dalis ir visuma. Skirtingai nei Heideggerio, Schopenhauerio individas nėra laisvas, jis suvaržytas pasaulyje viešpataujančio pagrindo principo (*Satz vom Grunde*), kiekvienu jo veiksmu reiškiasi valia, sukelianti stygių ir skausmą, „kuriam žmonės ir gyvūnai pavaldūs iš pat pradžių ir dėl savo prigimties“ (Schopenhauer 1995: 434). Norėdamas numalšinti skausmą, individas siekia kuo greičiau patenkinti savo troškimus. Kai jie patenkinti, jam atsiveria tuštuma ir nuobodulys, kuris vėl virsta nepasitenkinimu ir kančia. Žmogus kaip valios agentas yra ir labiausiai kenčianti būtybė. Jis yra „ištisinis konkretus valiojimas ir ištisinė stoka“ (1995: 434).

Schopenhauerio pagrindinis veikalas baigiamas žodžiais apie niekį, kuris beprasmiškai apima ir tuos, kuriuose reiškiasi valia, ir tuos, kuriuose ji paneigta. Todėl „mums toks realus pasaulis su visomis jo saulėmis ir paukščių takais yra – niekis“ (1995: 564). Čia keliamas tikro-

vės klausimas: ar mus supanti juslinė tikrovė yra reali, jei mes nepajėgūs patys jos formuoti, jei mūsų pastangos atsimuša į pagrindo principo sieną? Meninės kūrybos, kuri labai svarbi vokiečių mąstytojui, kontekste iškyla analogiškas klausimas: ar poetinė (muzikinė) tikrovė reali? Vėl prisiminkime Platoną, kuriam meninė tikrovė dvigubai nereali, nes mėgdžioja juslinį pasaulį, kuris savo ruožtu yra idėjinės, pirminės tikrovės šešėlis. Tiesa, *Valstybėje* kalbama ir apie poezijos kaip ugdymo priemonės vaidmenį, be to, poezijos dermės principas taikomas kaip modelis kuriant idealią valstybę. Šia prasme poezija – nebe juslinės, o idealios tikrovės reprezentantas. Vis dėlto, poetinė išmonė Platonui išlieka nereali, tegu ir ne dvigubai. Aristoteliui kitaip – reali ne idėja, bendrybė, bet individualus esinys, kuriame glūdi ir galimybė (*dynamis*). *Poetikoje* kalbama apie individą, kuris apivalydamas sielą (*katarsis*) keičiasi dramos akivaizdoje. Ar vaidinamos tragedijos išmonė, drauge versdama keistis ją kuriantį žiūrovą, nereali?

Schopenhaueris teigia, kad ne tik žmogus, nekuriantis savo pasaulio, yra niekingas, pats pasaulis – niekis, jei jis nėra kūrybingo žmogaus buveinė, o tik beasmenės valios reikimosi vieta. Platono idėja – taip pat beasmenė, ji prieinama aritmetikos ir dialektikos išlavintam protui. Idėja – amžina ir nekintanti – priešingybė besimainančiai regimybei, kurios juslinis pažinimas teikia tik nuomonę (*doxa*). Taigi Platonui juslinis pasaulis – taip pat niekingas, šešėlinis. Schopenhaueriui rūpi šis pasaulis ir jo principas – valia, kuri ir išreiškia gyvenimo kaitą. Aristotelis *Metafizikoje* kaip tik kritikuoja idėją kaip sustabarėjusį proto konstrukta, nepaaiškinantį tapsmo, kurio atvejis yra žmogaus gyvenimas. Vietoj to Aristotelis siūlo akto ir potencijos doktriną: tapsmas (ir gyvenimas) yra esinio poten-

cijos įgyvendinimas. Čia svarbu tai, kad galimybė kaip potenciali turi realybės statusą. Realus ir veiksmas (*mythos*) dramoje, jeigu jis leidžia supratimo dalyviui atpažinti savo galimybes ir kurti naują sielos dermę, apimančią praeitį ir ateitį.

Schopenhaueris taip pat nesitenkina sustingusia sąvoka, jai priešindamas judrią valią. Tačiau ši Platono metafizikos pataisa stumia jį į pesimizmą: valia gyventi per kančią atveria beprasmišką žmogaus būtį, kuri nuo gyvenimo iki mirties pasmerkta valioti niekio akivaizdoje. Visai kitaip į žmogaus būtį myriop žiūri Heideggeris, kuriam ši gyvenimo aplinkybė teikia pranašumą, nes dramatiškumo suvokimas leidžia savo egzistenciją projektuoti plačiau ir giliau, verčia keisti ateities planus ir praeities prasmę. Šia prasme tai gyvenamo pasaulio kūrimas, nors kūrybingumo sąlyga – dramatiška pasaulėjauta. Schopenhaueris taip radikaliai neperžengia Platono metafizikos, sustodamas pusiaukelėje: valią jis iškelia kaip adekvatų judraus gyvenimo principą, tačiau nori juo paaiškinti visą esinijos vyksmą. Žengęs žingsnį pirmyn, jis čia pat atitraukia atgal: iškelia dinamišką pradą, bet jį taiko kaip statišką schemą. Seno pasaulėvaizdžio ir naujos žiūros, platoninės metafizikos ir naujos koncepcijos konfliktas ir lemia Schopenhauerio minties dramatiškumą. Ši įtampa persikelia net į jo kalbą, kur poetinės priemonės pakeičia spekuliatyvius išteklius, nors dar turi aptarnauti užsibuvusius metafizikos lankytojus.

Kalba tampa susidūrimo dėl gyvybės ar mirties vieta, kovos arena, kurioje vėliau „filosofiniu kūju“ švaistosi Nietzsche ir dramatiškas slėpynės žaidžia Kierkegaardas. Poetinė kalba tampa „būties namais“ (Heideggeris), kur daiktai suspindi naujomis šviesomis ir atpažįstama žmogaus egzistencija myriop. Schopenhaueris duoda pradžią kalbą, kaip svarbiausią supratimo sandą, laikyti žmogaus būties projekto dalimi. Pa-

saulis iškyla kaip kalbinama knyga, nors tai suponuoja mintį, kad „apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“ (Vitenšteinas 1995: 112 (7)), kitaip sakant, dramatiškai atveria tylos, niekio tyrus. Suprantamas gyvenamas pasaulis yra neišvengiamai kalbos, nes supratimas – žmogaus kūrybinio, o kartu ir egzistencinio projekto sandas, leidžiantis be galo išplėsti dabartį, kai praeitis pasirodo kaip vis nauja visuma ateities tikslų šviesoje.

Pasaulio, kaip visumos, metafizinis suvokimas yra dramatiškas, nes iškelia individo ir pasaulio, dabarties ir amžinybės, baigtinybės ir begalybės priešpriešą, kurią Wittgenšteinas vadina mistiška. Pasak jo, „pasaulio kaip apribotos visumos jautimas yra mistinis“, nes „atsakymui, kurio negalima išsakyti, negali būti išsakytas ir klausimas“ (Vitenšteinas 1995: 111(6.44; 6.5)). Kantui pasaulio visuma, kaip ir siela bei Dievas, – idėjos, kurios nėra stebiniai, vadinasi, nerealios. Kaip idėjos, jos yra vaizdiniai, protingos būtybės intelekto dariniai, kreipiantys mūsų gyvenimą. Bandytas suprasti pasaulį skyrium nuo žmogaus gyvenimo, t. y. kaip „objektyvų“ vyksmą, vėlyvąjį Husserlį pastūmėjo prabilti apie mokslų krizę, o Baudrillard'ą – apie „fatalias strategijas“, grasiinančias žmogui stichinėmis nelaimėmis ar terorizmu. Šį pesimistinį pasaulėvaizdį papildė Kafka: *Proceso* herojaus K. kiekvienas žingsnis artina negailestingą nuosprendį, prie šuniško galo, kai į jo širdį įsmeigiamas peilis. Grėsmė – anoniמיška: herojus nežino, kuo kaltinamas, tiesiog gyvendamas jis vis labiau išpainioja į būtį myriop. Anot Heideggerio, tai – *das Man* stichija, kur įmestas individas praranda net savo vardą (K.). Kaip individui išstrūkti iš šios stichijos? Ar jis gali pasipriešinti savo lemčiai, artinimuisi myriop? Kaip įveikiamas šis pesimistinis pasaulėvaizdis, kurio tėvu laikomas Schopenhaueris? Ar pasaulis – valios srautas, negailestingai nešantis

individa į žūtį? Kol kas šiuos klausimus palikime nuošaly ir panagrinėkime Schopenhauerio pažiūras į meną.

Menas ir vaizdijimas

Schopenhaueriui žmogaus tragizmą sušvelnina estetinė patirtis, laikinai išvaduojanti iš valios, teikiančios kančią. Individas tuomet tampa nepavaldžiu valiai beskausmiu supratimo dalyviu. Pasaulio supratimas reikalauja poetinės nuostatos – judraus vaizdinio, kuris „nesustingtų abstrakčioje bendrybėje“ (1995: 345), vis keistūsi naujų iškeltų tikslų šviesoje. Čia „troškimas (asmeniniai tikslai ir interesai) ir grynas mums atsiveriančios aplinkos stebėjimas stebuklingai susimaišo ir susilieja“ (1995: 355). Taip iškyla vieningas gyvenamas pasaulis, kur neperskiriami vaizdiniai ir stebiniai, ateitis ir praeitis, siekiai ir rezultatai. Meno tikslas, pasak Schopenhauerio, yra idėjų vaizdavimas. Ši pažiūra skiriasi tiek nuo Platono, tiek nuo Kanto požiūrio. Platonui, kaip minėta, menas (poezija) yra dvigubai nutolęs nuo idėjos, vadinasi, ir nuo realaus pasaulio, nors jis turi ir ugdomąją (norminę) reikšmę. Kantui idėjos, kūrybiškai kreipiančios mūsų gyvenimą, nėra realios, nes nestebimos.

Schopenhaueriui vaizdijamos idėjos – vienintelė realybė. Per poetiškai patiriamą pasaulį iškyla tai, kas leidžia išsivaduoti iš pagrindo principo, – idėja. Tai leidžia vaizdijimas: pasaulis iškyla kaip mūsų vaizdinys, pažįstamas stebinys. Šia prasme mes pažįstame ne pasaulį sau, bet savo „akį, kuri mato saulę, ranką, kuri junta žemę“ (1995: 45). Jeigu taip, ir valia – esminis pasaulio sandas – prieinama tik mūsų vaizduotei. Vaizduotė ir valia čia neatskiriamos: valia ne tik verčia vaizdyti, bet ir atveria vaizdijamą erdvę, kuri sutampa su pasaulio erdve. Taip vaizduotė ir valia kaip pasaulio struktūrinis pamatas ir jo pažinimo principas leidžia kalbėti apie

vientisą žmogaus pasaulį be subjekto ir objekto perskyros. Tokiu būdu Schopenhaueris peržengia Kanto pažinimo schemą, kur idėjos – Dievo, pasaulio, sielos – tėra intelekto išmonė, tegu ir kreipianti mūsų gyvenimą.

Schopenhauerio valiojanti vaizduotė įveikia Kanto idėjų realumo problemą: sakėme, kad Kantas, veikiamas empirizmo, tik stebinius laiko realiais. Tai Schopenhauerį suartina su Platonu, kuriam idėjos yra pirminė realybė, maitinanti jusliškąją tikrovę. Tačiau skirtingai nei Platonui, pasaulis čia – ne dieviškos idėjos šešėlis, bet žmogaus vaizdijamas kūrinys. Vaizdijimas, apimdamas suvokimą ir kūrybinį polėkį, pasaulį teikia kaip vientisą darinį ir kita prasme. Tai žmogaus kūrybinė erdvė, apimanti refleksiją, t. y. „filosofinę galvosena“, ir meninę nuostatą. Kitaip sakant, pasaulis prieinamas kūrybiškam protui, kuris sutelkia filosofiją ir poeziją. Tačiau pasaulio vienovės, kurią teikia ši santalka, kaina gana aukšta. Protas, nors ir kūrybingai valios kreipiamas, atpažįsta valiojimo neišvengiamybę ir kenčiančio individo, apsupto niekio jūros, tragizmą. Menas, ypač poezija ir muzika, viena vertus, pats gauna postūmį iš valiojimo, kita vertus, leidžia peržengti valios principą. Šis peržengimas vyksta per savojo Aš savineigą, t. y. per valiojimo subjekto ištirpinimą meninėje tikrovėje.

Fenomenologijoje išankstinės nuomonės, senosios žiūros suskliaudimas leidžia sąmonę nukreipti į atvirą pasaulį. Individo sąmonė ir pasaulis vėlyvajam Husserliui sudaro vientisą darinį – gyvenamą pasaulį, kuris nuolat kuriamas, veikiant abiem supratimo pusėms. Pasaulį mes suprantame veikiami savo siekių ir tikslų, todėl tai – ir savo gyvenamo pasaulio kūrimas. Kita vertus, šis supratimas vis perkelia tolyn mūsų gyvenimo projektą, t. y. keičia mūsų tikslus. Tai vyksta kaip nuolatinis kūrybinis savęs perkėli-

mas atvirame gyvenamame pasaulyje, kurio ribos vis plečiasi. Supratimo šuoliui kaip tik ir parengia savo išankstinių nuomonių suskliaudimas. Tam gali būti pravarti poetinė ištara (gyvoji metafora, anot Ricœuro), kuri iškeldama daiktus netikėtu kampu sugriauna seną hermeneutinę visumą, bet tuoj pat leidžia steigtis naujai žiūrai. Tai dramatiškas veiksmas, nes verčia vis paneigti savo nuostatas. Maža to, labiausiai „sukrečia“ savo tragiškos būties atpažinimas naujai (poetiškai) pateiktuose daiktuose. Tai poetiškas daiktų vaizdijimas, bet jie čia labiau realūs už daiktus kasdienėje *das Man* aplinkoje, nes leidžia mums kurti vis naują gyvenamo pasaulio visumą.

Panašiai Schopenhaueris suvokia tragediją, kurios „tikslas yra baisingosios gyvenimo pusės pavaizdavimas“, leidžiantis atpažinti „pasaulio ir būties sąrangą“ (1995: 358). Taip tragedija teikia „gilesnę išvalgą“, kad „tai, ką išperka herojus, yra ne jo paties nuodėmės, o pirmapradė nuodėmė, t. y. paties egzistavimo kaltė“ (1995: 359). Kitaip sakant, tragedija, nors ir būdama išmonė, atveria mūsų buvimą pasaulyje kaip egzistavimą myriop. Kadangi pasaulis – nedaloma idėjų ir vaizdų tikrovė, kreipianti mūsų tragišką egzistenciją, ji, skirtingai nei Kantui, yra reali. Tragedija (meninė tikrovė) ir yra herojaus bandymas peržengti pagrindo principą (*Satz vom Grunde*) save neigiančiomis kūrybinėmis pastangomis, kurios atveria begalinę poezijos ir mąstymo, valios ir vaizduotės sankirtos pasaulį. Taip gyvenimo kančiai priešinama poetinė drama, pagrindo principui – nevaldomas kūrybinis veržlumas, sąvokinei logikai – mišlingas poezijos posmas. Tai Schopenhauerio poetinė žiūra, vientisas požiūris į pasaulį kaip vaizdijamą metaforinę knygą. Kančią akimirksniu sustabdo poetinis pasitenkinimas, kuris reiškia nebūtinai aktyviai kurti, bet „daiktuose pažinti jų idėjas ir

šitaip akimirksniu nusikratyti savo asmens“ (1995: 285).

Savęs suskliaudimą atitinka etinis asmeniškumo išsižadėjimas (askezė, kūno marinimas), į kurį kreipia meilės, saikingumo ir gėrio idėjos. Taip poetika susilieja su etika vientisoje kūrybinėje žmogaus kreiptyje. Panašiai Platono idėja apima gėrį, grožį ir tiesą. *Valstybėje* sakoma, kad gėrio idėja – pažinimo riba, prie kurios nuolat artėja pažįstantis žmogus. Tai paslanki riba, nes vis persikelia, priartėjus prie jos. Pasiiekti gėrį neįmanoma, nes tai – dieviška idėja, reikalaujanti suprasti savo gyvenimo visumą, apimančią mąstymą ir veiklą. Ši visuma, aprėpianti dorą kaip praktinę veiklą, grožį kaip teorinę žiūrą ir teisingumą kaip jų visumą idealioje valstybėje, yra vis iš naujo išskylantis žmogaus siekinys. Ją leidžia vis plėsti dieviška idėja kaip tikslo prigimtis. Taip žmogus dalyvauja (*methexis*) dieviškame vyksme. Čia tikslas formuoja plėsdamas žmogiškąją visumą, o ši leidžia vis perkelti tikslus, priartėti prie idėjos, jos niekada nepasiekiant kaip ribos. Todėl Platonas daug dėmesio skiria lavinimui: nors idėjos įgimtos, jas reikia mokytis atpažinti kaip savo tikslus. Ugdant yra nepamainoma poezija, vaizduojanti tai, kas turi būti, t. y. idealią (vadinasi, ir realią, pasak Platono) tikrovę. Šia prasme poezija tiesiogiai atspindi idėją, todėl ji tiesesnė už meną, perteikiantį juslinę tikrovę. Nors tikslų kėlimas – proto uždavinys (*teoria*), žmogiška visuma apima ir praktinę veiklą (*technē*). Gėrio išmanymas (*epistasthai*) pasiekiamas dorai elgiantis, o sumanus kūrėjas (*sophos dēmiourgos*) – ir doras (*agathos*). Taip žmogiška visuma, jam kūrybiškai dalyvaujant savo gyvenimo kūrime, tampa judriu dariniu, kuris plečiasi per žinojimo ir veiklos, rezultatų ir tikslų, dalies ir visumos sąlytį. Todėl Platonas *Valstybėje* pateikto savo modelio nelaukė utopija, tai – siekis, kurį pats auto-

rius ne kartą bandė įgyvendinti (tiesa, nesėkmingai) Sirakūzuose.

Gėrio ir grožio sąlytis Schopenhaueriui leidžia ir pasireikšti valiai, ir ją peržengti, taip sumažinant kančią. Schopenhauerio metafizinis principas – valia – čia nebėra vien mąstymo schema, skurdinanti gyvenimo sampratą. Greičiau tai – atviras poetinis principas, leidžiantis žmogaus pasaulį traktuoti kaip kūrybinę erdvę. Taip Schopenhaueris pats nurodo savo pesimizmo įveikos kelią, kuriuo vėliau eina kiti gyvenimo ir egzistencijos filosofai: Nietzsche ir Heideggeris.

Schopenhauerio valia ir Nietzsche's galios valia

Nietzsche'i, panašiai, valia – egzistencijos sąlyga. Nietzsche Schopenhauerio valią pakeičia galios valia (*Wille zur Macht*), kuri atverdama vaizdiną toli (*Wirkung in die Ferne*) teikia mums daiktų perspektyvinę žiūrą. Nietzsche's galios valios koncepcija susipina su kita – perspektyvizmo – filosofema. Gyvenimas, anot Nietzsche's, įmanomas tik dėl perspektyvinių jėgų, kurios kreipia anapus bet kokios ribos, net jei ši turi idealo pavidalą. Taip atsiveria gyvenimo horizontas – nuolat kūrybiškai peržengiama žmogaus riba. Tokiu būdu žmogus kūrybiškai, perspektyviai vertindamas, įtraukia į savo gyvenimo horizontą išorinį pasaulį. Taigi Nietzsche pratęsia Schopenhauerio mintis teigdamas, kad galios valia – žmogaus kūrybinis pradai, atveriantis jo vientisą pasaulį. Todėl Nietzsche taip pat tvirtina, kad išorinis pasaulis – mūsų kūrinys be jokio „daikto sau“ ar „autentiškos tikrovės“. Galiausiai tai veda prie minties, kad „esantis“ (*seiende*) pasaulis – tai poetinė kūryba (*Er-dichtung*). Nėra daiktų sau, daiktai mums prieinami tik tiek, kiek jie svarbūs mums, t. y. kiek jie išskyla mūsų gyvenimo horizonte. Vienintelė

daikto realybė – jo regimybė (*Schein*), kuria drauge su vaizdijimu reiškiasi galios valia. Kaip ir Schopenhauerio atveju, individas čia suskaidžiamas perspektyviam perkėlimui.

Kyla klausimas, ar galios valia išreiškia individualius siekius. Galios valios dėsni – tapsmas. Kaip daiktai nuolat nyksta ir tampa, taip ir individai kuria save kreipdami už savęs. Taigi galios valia – ne subjektyvi ir ne objektyvi – suponuoja gyvenamą pasaulį kaip kūrybingą erdvę, kur egzistencijai atsiveria begalinė perspektyva. Galios valia – gyvenimo tapsmo prielaida, kuri atveria vientisą, kūrybiškai pažįstamą pasaulį. Pasaulis čia taip pat išskyla kaip poetinė knyga, kurios rašyme ir skaityme dalyvaujame. Mes patys pasaulį kuriame, nuolat kreipdami save į gyvenimo horizontą, kur susilieja individualios perspektyvos. Šia prasme pasaulio pažinimas – tai valios gyventi atpažinimas, kuris mus perkelia į kūrybines tolas. Todėl mes – menininkai, o pasaulis – mūsų kuriama poetinė knyga.

Nietzsche taip pat iškelia kančią: kadangi žmogiškoji kūryba laikina, galios valia kreipia į mirtį. Vėliau Heideggeris teigs, kad būtis, skleidamasi kaip žmogiškojo supratimo visuma, veda myriop. Tai tragiškas nuolatinio pakilimo ir nuopuolio kelias, kurį Nietzsche vadina amžinąja sangrąža (*ewige Wiederkehr*). Žmogaus kūrybinis veržlumas verčia būti didvyriu, o tai visada tragiška. Heroizmas – laisvės polėkis, teikiantis kūrybinį perteklių ir dionisiškuoju svai-guliu atveriantis perspektyvą mirčiai. Šio kūrybinio atvirumo riba, dramatiškai siekiama visą gyvenimą, apolonišką rimtį teikia pasaulio visumą, kuri apima pažinimą, kūrybą ir meilę. Horizontas čia teikia ir begalinę perspektyvą, ir ribą: pasaulis nuolat plečiamas, atpažįstant savo gyvenimą myriop. Anot Nietzsche's, noras būti dramos didvyriu kyla iš kūrybinės jėgos mu-

myse. Pasaulis kaip poetinė knyga nereiškia, kad mūsų didvyriškumas – „netikras“. Priešingai, poetinis pasaulis plačiąja prasme ir antikinė tragedija siaurąja prasme leidžia mums atpažinti savo tragiškąją būtį myriop. Tačiau šis dramatiškas įvykis ir nepaprastai dosnus: poetinis atpažinimas akimirksniu suteikia gyvenimo visumos supratimą. Taip Nietzsche suteikia Schopenhauerio valiai daugiau individualumo, o kartu – kūrybiškumo. Drauge individas, kreipiamas galios valios, įgyja daugiau laisvės kurti savo gyvenimą, kuris nebėra beprasmiškas švytavimas tarp kančios ir nuobodulio. Taigi Schopenhauerio pesimizmas čia virsta dramatismu: herojaus nevaržomas kūrybingumas gresia jam susinaikinimu, bet kartu vis atveria naują gyvenimo visumą, kuri neskendi niekio jūroje kaip Schopenhauerio atveju.

Heideggerio būtis myriop dabartis

Heideggeris eina dar toliau šia linkme. Jo žmogiškosios būtis (*Dasein*) projektas reikalauja egzistencijos kaip būtis myriop supratimo. Kaip ir Schopenhaueris, Heideggeris kalba apie trapų dabarties akimirksnį, kuris vis iš naujo atveria mūsų praeitį kūrybinio projekto šviesoje. Tai vadinama ekstatine dabartimi, kuri būdama nykstamai maža drauge yra labai talpi: savo būtis myriop atpažinimo akimirksnis suvienija tiek ateitį, tiek praeitį. Ateities projekto šviesoje praeitis vis išskyla kaip nauja prasminė visuma, kuri savo ruožtu kaskart naujai formuoja kreiptį į ateitį. Todėl mirties akimirksnis nėra tragiškas, priešingai, jis pateikia gyvenimo prasminę visumą. Žmogiškoji būtis – ir sambūvis: čia-būtis projektas skleidžiasi kaip Kito suprantama visuma, be to, jis veikiamas visuomeninių nuostatų. Dažnai šios nuostatos įkūnija *das Man* anoniminę terpę, tačiau bet koks supratimo pro-

jektas yra atviras Kitam, jis formuojasi kreipiamas kito supratimo dalyvio atvirumo ir tampa egzistencinio supratimo veiksmu Kitam. Todėl fizine mirtimi negali baigtis žmogiškasis projektas, jis toliau dalyvauja kituose egzistenciniuose projektuose, įgaudamas vis naują prasminę visumą. Todėl pats buvimo myriop faktas nėra tragiškas. Priešingai, savo egzistencijos myriop ekstatinis atpažinimas, pavyzdžiui, skaitant poeziją, verčia be galo išplėsti savo kūrybines nuostatas, nukreiptas tiek į ateitį, tiek į praeitį. Maža to, mirtis individo prasminę egzistencinę visumą dosniai atiduoda į kitų supratimo dalyvių rankas, kur ji gyvena antrą gyvenimą: kitiems tapdama būtis myriop atpažinimo įvykiu, kaskart išskyla kaip naujas prasminis darinys.

Knygoje *Nietzsche* Heideggeris kalba apie žmogaus ir pasaulio hermeneutinį ratą: pasaulis suprantamas kaip judri visuma, kuri reikalauja kaskart platesnės žmogaus žiūros. Vis naujos tikrovės atvėrimas verčia žmogų kaskart išplėsti savo kūrybines galimybes. Kitaip sakant, pasaulis išskyla kaip meno kūrinys, kurį kuriant dalyvauja žmogus, t. y. gyvas ir kenčiantis individas. Tai Platono idėjų teorijos apvertimas: pasaulis realus ne turėdamas nepajudinamą idėjinį pamatą, o išskildamas kaip kiekvieno individo kuriama meninė tikrovė. Individo kančia tampa jo kūrybingumo sąlyga, nes tik taip individui atsiveria jo vaizduojamas pasaulis, kurio supratimas neatsiejamas nuo egzistencinio projekto. Žmogiška tikrovė tampa egzistencinio įvykio vieta. Tai – ne abstraktus idėjų pasaulis ir ne daiktų buveinė, mums neprieinama. Mes gyvename pasaulyje, kuris atsiveria mums patiriant baimę ir skausmą. Individualus skausmas padeda atpažinti žmogiškąją būtį myriop kaip dramatišką dalyvavimą eitynėse į nuosprendžio vykdymo vietą. Tai nėra entuziastingas dalyva-

vimas visuotinėje idėjoje, kaip teigė Platonas. Tačiau šis sambūvis nėra tragiškas, kaip manė Schopenhaueris ar Kafka: dramatismas čia kaip tik tampa hermeneutinio gyvenimo projekto sąlyga. Platono metafizikoje idėjiniu patosu bandoma įveikti individo kančią, jam atsisakant individualių potyrių kaip nepatikimų, priklausančių nuomonių pasauliui. Mūsų tikslas turės būti mažtoma nekintama amžinų tiesų pasaulio visuma. Pasak Aristotelio, tai – statiška žiūra, nepaaiškinanti judraus žmogaus gyvenimo. Schopenhaueris bando apmąstyti judrią pasaulio visumą, išskeldamas jo principą – valią. Tačiau tai nėra gyvenamo pasaulio apmąstymas: žmogaus gyvenimas čia patenka į visuotinės valios mėsmaļę. Todėl Schopenhaueris – pesimistas.

Išvados

Egzistencijos filosofijoje tragiška pasaulėjauta įveikiama pesimizmo koziriu teigiant, kad būtis myriop – pamatinis žmogaus projekto sandas. Tai ir būtis, ir supratimo projektas: atpažindami savo būtį myriop mes kreipiame save į ateitį, o tai savo ruožtu iš naujo formuoja ir praeitį. Išskeldami sau tikslus mes patys kuriame savo atvirų galimybių pasaulį. Čia tragiška pati būtis sąranga: žmogus gyvendamas trumpina savo būtį myriop. Tai vyksta kas akimirksnį, kuris apima vis naują savo praeities supratimą mū-

sų kuriamos ateities šviesoje. Tai atpažinimo akimirksnis, kuriuo žmogus išplėsiamas iš *das Man* stichijos, iš visuotinės anonimų eisenos. Kaip ir Schopenhauerio atveju, dabartis čia – pagrindinė laiko grandis, ant kurios vis iš naujo verinama tiek individuali žmogiškoji praeitis, tiek ateitis. Kaip ir Schopenhaueriui, laikinė egzistencija čia tragiška, nes kiekvienas mūsų išgyvenamas akimirksnis – drauge ir žingsnis myriop. Tačiau šis tragizmas kartu yra ir optimizmo šaltinis, nes taip, mūsų artėjančios mirties šviesoje, mes vis iš naujo projektuojame savo prasmingą ateitį, o drauge vertiname savo praeitį. Tai Heideggerio egzistencinis projektas, kurį kuria kenčiantis, bet turintis neribotų kūrybinių galimybių žmogus. Taip egzistencijos filosofijoje įveikiamas Schopenhauerio pesimizmas. Visi daiktai čia parankūs žmogui, jeigu jie atveria mūsų gyvenimo horizontą, kuris yra begalinis kaip tik dėl mūsų egzistencijos myriop. Būtis myriop veda ten, kur nėra ribos: laikinė egzistencijos sąranga verčia mus kas akimirksnį iš naujo kurti savo gyvenimo projektą. Taip visi mus supantys daiktai dalyvauja mūsų hermeneutiniame projekte. Šia prasme pasaulis yra mūsų vaizdijamas, o mes kreipiame savo žvilgsnį ir tiesiame ranką į jį. Ir atvirkščiai, mes savo egzistenciniu dalyvavimu išplečiame kitų žvilgsnį. Todėl Heideggeriui žmogiškoji būtis (*Dasein*) neatsiejama nuo sambūvio (*Mitsein*) pasaulyje (*Insein*).

LITERATŪRA

- Heidegger, M. 1961. *Nietzsche*. Tübingen: Neske.
Heidegger, M. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
Husserl, E. 1976. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendental Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff.
Kafka, F. 1988. „Der Prozeß“, in *Das erzählerische Werk*, Bd. 2. Berlin: Rütten&Loening.
Kantas, I. 1982. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.
Kierkegaard, S. 1952. *Der Begriff Angst*. Düsseldorf: Eugen Dietrichs Verlag.
Nietzsche, F. 1978. „Die Unschuld des Werdens“, in *Sämtliche Werke, Der Nachlaß 2. Teil*. Stuttgart: Kröner.
Nietzsche, F. 1997. *Tragedijos gimimas*. Vilnius: Pradai.
Platonas. 1981. *Valstybė*. Vilnius: Mintis.
Ricoeur, P. 1975. *La métaphore vive*. Paris: Éditions du Seuil.
Schopenhauer, A. 1995. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Vilnius: Pradai.
Vitgenšteinas, L. 1995. „Tractatus logico-philosophicus“, in *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

IS IT POSSIBLE TO DEFEAT PHILOSOPHICAL PESSIMISM?

Tomas Kačerauskas

Summary

The article discusses the philosophical pessimism. According to Schopenhauer, the individual as a final creature feels himself as nothing in the infinity of space and time. The author supposes that the source of this approach is Plato's theory of ideas. Schopenhauer points out a way how to get over the pessimism. This one is the poetical way. This idea is developed in the article with the help of phenome-

nology and existentialism. In phenomenology the intentionality directed to the open life world is very important. In existentialism being to the death opens as well the living horizon. This way presupposes of thinking a dynamic life world that is created of the human.

Keywords: pessimism, individual, phenomenology, existentialism, poetics.

Veikta 2004 12 03